

KEMALİZMİN HATIRLATTIKLARI

Ömer Baykal

Cumhuriyetin 100. Yılı'nın kutlanacağı 2023 yılına bir kala entelektüel mahfiller Kemalizmi tartışmaya devam ediyor. Kemalizmin gündemden düşmemesinin, sık sık tartışma konusu yapılmasının temel sebebi, entelektüel noksanlığına rağmen kurucu ve resmi bir ideoloji olmasıdır. Geçiş döneminin oluşturduğu iktidar boşluğu karşısında amaca odaklı, stratejik hedeflere sahip bir liderin öncülüğünde devlet inşasını üstlenen Kemalizm, kamu gücünün zora dayanan karakterinin bir neticesi olarak siyaseti uzunca süre tek başına şekillendirmeyi başarmış ve yakın bir zamana kadar sistematik eleştirilerden azade kalmıştır. İçeriden yükselen kısmi eleştiriler ise büyük oranda reel politik tartışmaların bir neticesi olarak şekillenmiş ve fikri bir derinliğe kavuşmamıştır. "İnönü'ye çatma, Atatürk'ten sakınma" tutumu her ne kadar Türk sağının bir tür eğilimi, çekincesi, mahcubiyeti olarak okunsa da resmi çevreler açısından da durum çok farklı değildir. Bu durumun gerisinde Kemalizmin kurucu liderden hareketle şekillenen bir tür fikir akımı ve siyaset biçimi olduğu söylenebilir.

Kemalizm, Mustafa Kemal'in şahsına indirgenemeyecek bir ideoloji, pratik olmasına karşın liderin tarihsel rolü etrafında örülen kült Kemalizm eleştirilerini Mustafa Kemal'in şahsı ile ilişkilendirmektedir. Mustafa Kemal'in politik tutumu, zihin dünyası ile sınırlı kalmayan özel hayatına indirgenen kişiliği diğer yanda pozitif hukuk ya da yargı kararları üzerinden inşa edilmeye çalışılan zırh, siyasi, entelektüel tartışmaların özünü tahrir etmektedir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Atatürk'ün politik görüşleri ve onun dışında gelişen reel Kemalizmin esaslı bir eleştirisi ancak geç bir dönemde, 1980 sonrasında akademik çalışmaların

açtığı alan çerçevesinde farklı entelektüel kaynaklardan beslenen akademisyenlerin üretimleri neticesinde, Kemalizmin muhtelif veçhelerini ele almak suretiyle gerçekleşecektir. Dolayısıyla karşı eleştiriye tabi tutulmuş olsa da “post-Kemalist” söylemin gücünü hâlâ muhafaza ettiği söylenebilir.

KEMALİZM(LER)İ ANLAMAK

Kemalizm hakkında yapılacak ilk tespit, cari söylemin ne düzeyde bir “ideolojik” karaktere sahip olduğudur. Kemalizm, işin doğası gereği temsilcileri ve müntesipleri tarafından yorumlanmış, şekillendirilmiş olmakla birlikte Mustafa Kemal’in fikirlerine, tutumlarına ve yapıp-etmelerine dayanmaktadır. Resmi ideoloji kurucu liderinin fikirlerini aşmış olsa da cari ideolojinin mebdeği Mustafa Kemal’in sahip olduğu fikirlerde saklıdır. İdeoloji bağlamında Mustafa Kemal’in zihin dünyasını yansıtan ilk elden aktarımlardan birisi Yakup Kadri’nin Mustafa Kemal Atatürk ile yaptığı konuşmadır. Yakup Kadri’nin, “*Paşam, bu her bakımdan bir inkılâp partisidir. İnkılâp partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez*” ifadesi karşısında Mustafa Kemal’in verdiği “*O zaman donar kalırız*” yanıtı oldukça dikkat çekicidir. İfadenin özü Yakup Kadri’nin “*Atatürk’ün meslek ve meşrebini mutlaka sonu “izm”li bir terimle ifade etmek lazım gelirse “realizm” sözünden daha uygun bir kelime bulamayız*” önermesinde saklıdır. Bir asker olarak Mustafa Kemal’in zihin dünyası güçlü bir realizm ve stratejiye imkan sağlayan pragmatizm ile yoğrulmuştur. Liberalizmin vaz ettiği özgürlük ve demokrasi söyleminin işlevsizliği diğer yandan iktisadi ve siyasi açıdan dünya ölçeğinde kapitalizmin yaşadığı itibar kaybı, sosyalist ya da faşist ideolojin ürettiği pejoratif imaj, kurucu lideri kendisini konumlandırma noktasında pragmatik bir tutuma sürükleyecektir. Pragmatik tutum sadece ideoloji sahası ile sınırlı kalmamış iç ve dış siyasete de sirayet etmiştir. Milli Mücadele zamanında Sovyetler ile tesis edilen dostluk, kurulan “resmi” komünist örgüt ve üretilen sol söylemin Cumhuriyetin ilan edilmesi sonrasında hızla terk edilmesi, ideolojiye yüklenen anlamın fonksiyonel olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Benzer bir tutum kuruluş aşamasında politik kadın kimliğine karşı “şedit” bir tutum geliştiren rejimin 1930 sonrasında hakların verilmesi konusundaki gönüllülüğünde karşımıza çıkmaktadır. Rejimin uluslararası düzlemdeki imaj arayışı onu siyasi hakların genişletilmesi yönünde aksiyon almaya itecektir. Görüleceği üzere Kemalizm için ne yapılacaksa “tek taraflı” ve “kendisinden kalkarak” gerçekleşmelidir. Tek parti dönemi için Kemalizmin katı doktriner bir ideoloji olmadığı Recep Peker’in ifadesi ile *zamanın zaruretine ve hayatın gidişine* matuf bir çizgi izlediği söylenebilir.

Kemalizm, özgün niteliği zayıf, pratik yönü yüksek aksiyoner bir ideoloji olmakla birlikte sahip olduğu eşitsiz güçten

hareketle kapsayıcı bir siyasete bürünmüştür. Türk modernleşmesi Kemalizme indirgenemeyecek düzeyde olsa da modernlik tecrübesinin en “çoşkulu” deneyiminin Kemalizmin ürettiği Batılılaşma serüveni olduğu söylenebilir. Osmanlı yenileşme süreci içerisinde biriken farklı modernlik deneyimleri toplumsal, entelektüel ve siyasal düzlemde Cumhuriyet rejimine intikal etmelerine rağmen baskın bir proje olarak Kemalizm karşısında ötekileştirilmişlerdir. Merkezîyetçilik, etnik dozu yüksek milliyetçilik ve dışlayıcı bir laiklik karşısında bastırılan kimlikler orta vadeli yapısal sorunlara dönüşmüş ve Türk modernleşmesi uzunca süre enerjisini bu problemleri aşmaya hasretmiştir. Dünya ölçeğinde yükselen totalitarizme koşut olarak ülke içerisinde yükselen devletçi politikalar ve bir dip dalga olarak kendisini muhafaza eden patrimonyal gelenek, otoriter bir siyasete sebebiyet vermiştir. Otoriter sistem, tek parti ya da çok partili bir siyasal sistemin ötesinde karşı/farklı iktidar odaklarının varlığına imkan tanımama çerçevesinde ele alındığında Kemalist siyasetin alternatif odakları sönmülendiren baskıcı bir siyaset olduğu ifade edilebilir.

Konuyla ilgili altı çizilmesi gereken ilk husus, Kemalizmin “devlet kapasitesinin” sınırlılığdır. Kemalizm tepeden inmece, otokratik bir siyaseti yürütmüş olmakla birlikte toplumun tamamını dönüştürecek bir ideoloji olmadığı gibi bunu gerçekleştirecek bir örgüte de sahip değildir. Devlet-parti özdeşleşmesinde valilerin il başkanı olması, bürokrasinin partiyi yutması çoğunlukla atlanılan bir ayrıntıdır. Merkezde güçlü liderlik bağlamında işleyen sistem taşrada devletin aygıtları aracılığıyla ancak ayakta durabilmiş, parti devletin içerisinde sindirilmiştir. Dolayısıyla Kemalizmin, totaliteryan bir niyeti barındırmış olsa da bunu yapacak güçten mahrum olduğu ifade edilebilir.

İkinci husus, geriye dönük okumalarda, otoriter siyasetin bir geçiş dönemi projesi olarak ele alınmasıdır. Kemalist siyaset, tek parti sürecini rejimin temel karakteri olarak değil toplumsal noksanlığın bir neticesi olarak vazedecektir. Duverger, Weiker ve Tunaya gibi entelektüeller tarafından ortaya atılan ve yaygınlaştırılan “vesayetçi” açıklama söyleminin göz ardı ettiği temel husus, resmin büyüğünde tek parti döneminin öncesinde meşrutiyet ve parlamento deneyimlerinde cereyan eden güçlü demokrasi tecrübesi ve muhalefet kültürünün varlığıdır. Halkçılık söyleminin aksine elitist bir karakter taşıyan Kemalist rejim, toplumsal alanda biriken çoğulcu karakteri yok saydığı gibi farklı siyasi deneyimleri bastırmaktan geri durmamıştır. Barışçıl yollardan sistemi çok-partili hayata taşıyan Kemalizm, görünüş itibarıyla yumuşak bir geçiş ile demokrasiyi inşa etmiş olsa da 1960 sonrasında ritmik bir şekilde cereyan eden askeri darbeler, tesis edilen anayasalar, açık/otokratik vesayeti örtük/kurumsal bir hale dönüştürecektir. Dolayısıyla Kemalist siyasetin demokrasi ile olan

kırılganlığının geçiş dönemine has olmadığı, yapısal bir duruma işaret ettiği ifade edilebilir.

Resmi ideoloji tartışmalarında karşımıza çıkan konulardan birisi de Kemalizmin farklı suretleridir. Bu durumun gerisinde öncelikle, Kemalizmin ideoloji kalıpları içerisine sığmayan realist ve pragmatik tutumu yer alır. Erken dönemde itibaren öncü isimler tarafından kaleme alınan metin ya da söylemler resmi ideolojinin zihin dünyası hakkında ipuçları vermekle beraber Kemalizmin acelecilik ile bezenmiş olan politik yönü doktriner tartışmaları ikinci plana itecektir. Diğer yandan sabitelerinin, çıkarlarının sınırlı olması Kemalizmin farklı dönemlerde yükselen ideolojilerin tesirini girmesine neden olacaktır. Tüm bu eksikliklerine rağmen Kemalizmin resmi ve “modern” karakteri, diğer ideolojilerin Kemalizm ile ilişki kurmasını bir tür zorunluluk haline getirmiştir. Kurulan simbiyotik ilişkide Kemalizm diğer ideolojilerden etkilendiği gibi sahip olduğu eşitsiz ilişki üzerinden farklı varyantlara imkan verecek bir düşünsel üretimin de parçası olmuştur. Bu bağlamda, Tek parti döneminde totaliter ideolojilerin esintisinde otokratik bir siyasete bürünen Kemalizm, Demokrat Parti döneminde sağ bir görünümü uhdesine ekleyecek, 27 Mayıs sonrasında ise yükselen sosyalizme koşut “sol Kemalizm” söylemleri tedavüle girecektir. Bu dönemden itibaren Kemalizmin sol bir ideoloji olduğu ya da en azından sağ olmadığı vurgulu bir şekilde ifade edilecektir. Kemalizm ve sol arasında kurulan “sıkı” ilişkiden rahatsız olan “devletlü” güçlerin 12 Marttan itibaren gösterdikleri çaba, meyvelerini 1980 sonrasında resmi ideolojinin sağa çekilmesi suretiyle verecektir. 12 Eylül sonrasında resmi ideoloji iki noktada kendisini daha toplumsal bir noktada ifade etmeye çalışacaktı. İlki, yükselen İslamcı siyaset karşısında savunmacı bir refleks içerisinde yükselen, esintisini biraz da kapitalizmin metalaşmasında alan “popüler Kemalizm” diğeri ise Kemalizmi Türk-İslam sentezi içerisinde okuyan askerlere karşı daha gayrı-resmi bir çizgide duran entelektüel söylemler ile yedirilmiş çağdaşlık vurgusu yüksek “sivil” Kemalizm’dir. Doksanlı yıllarda enerjisini yükselen İslamcı ve Kürt kimliği karşısında bölünme ve irtica söylemleri çerçevesinde toplayan Kemalizmin AK Parti iktidarının hüküm sürdüğü 21. yüzyılın ilk yıllarını da aynı bağlam içerisinde geçirdiği ifade edilebilir.

POST-KEMALİZM

66

Doksanlı yılların başına gelindiğinde eş anlı olarak harekete geçen toplumsal, entelektüel, ekonomik ve politik dinamikler, Kemalizme karşı gelişen eleştiriler dilin yoğunlaşmasında ön ayak olacaktı. Özellikle Özal iktidarında devreye sokulan iktisadi ve siyasi liberalizm, başta cari ideolojiye karşı olmak üzere eleştirel söylemin yükselişinde önemli bir rol oynadı. Diğer yandan,

dünya ölçeğinde işleyen yeni-sağ siyaset ve yükselen küreselleşme rüzgarı Türk burjuvazisini Batılı, liberal dinamiklerden yana tercih kullanmaya itecek ve tepeden inme modernleşme söylemi önemli bir yarılma ile karşılaşacaktı. Avrupa Birliği başta olmak üzere uluslararası örgütler de Türk siyasetini ve onda mündemik olan yapısal sorunları daha yakından takip ederek eleştirel dilin gelişmesini tahkim edici bir misyon üstleneceklerdi. Doksanlı yılların ulus-ötesi dinamiklerinin yanı sıra düşünce boyutunda yaşanan, pozitivism ve modernizm eleştirileri ve gelişen post-modern söylem, kimlik hareketlerinin yükselişinde; sivil toplum düşüncesini ise hem entelektüel hem de toplumsal alanda demokrasi tartışmalarını yeni bir merhaleye taşıyacaktı. Kısmen eş zamanlı kısmen tetikleyici bir mecrada ilerleyen bu süreç, liberalizmin yanı sıra feminizm, İslamcılık ve etnik siyasi hareketlerin kendilerine alan bulmalarını ve ulus-devlet söyleminin kritiğe tabi tutulmasına imkan sağlayacaktı. Diğer yandan askeri darbe sonrası üniversite ile ilişkisi kesilen entelektüellerin kaleme aldıkları eserler, yaptıkları çeviriler ve hazırladıkları ansiklopediler eleştiri merkezli entelektüel üretime önemli katkı verecekti.

İki binler sonrasında Kemalizm eleştirileri “post-Kemalizm” etiketi altında tasnif edilmekle beraber yakından bir bakış, odaklanmaların tek bir şemsiye altına sokulamayacak kadar farklı ve zengin olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili öncü çalışmalar 1980 öncesinde Şerif Mardin’in Kemalizmin epistemik köklerine dair yaptığı, Türk modernleşmesini kültüralist bir çözümleme içerisinde okuduğu çalışmalara dayanmaktadır. Bu çalışmalar arasında en dikkat çeken merkez-çevre kavramları üzerinden yapılan devlet-toplum çözümleridir. Mardin, çevreye herhangi bir pozitif anlam yüklemekten tarihsel olarak yöneten-yönetilen ilişkilerini 1970’li yıllara kadar getirmek suretiyle güçlü devlet, zayıf toplum dikotomisinin izlerini sürmüştür. Mardin’in siyasi düşünce tarihçiliği bağlamında yaptığı çalışmalar ise Osmanlı-Türk modernleşmesi arasındaki süreklilik ilişkisini ispatlaması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Mardin kadar popülerleşecek bir başka isim sağ ve sola dair yaptığı tersyüz edici makaleleri ile İdris Küçükömer’dir. Sol ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi sorgulayan Küçükömer, Kemalizm gölgesindeki Türk solunun düşünsel maluliyetini kışkırtıcı bir şekilde tasvir edecektir.

1981 yılına gelindiğinde siyasi tarihçi Mete Tunçay’ın kaleme aldığı *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* adlı eser, Kemalist siyasetin ve Tek-Parti döneminin deşifre edilmesi bakımından kurucu bir mahiyet taşıyacak ve kendinden sonra birçok eleştirel çalışmaya kapı aralayacaktır. Tunçay’ın açtığı yolun en dikkat çekici takipçileri Cemil Koçak ve Ahmet Demirel’dir. Koçak’ın erken cumhuriyet dönemi demokrasi girişimleri, otoriter siyaset pratikleri ve Milli Şef dönemi çalışmalarının Tunçay’ın eserini tamamlayıcı bir nitelik arz ettik-

leri söylenebilir. Demirel'in İTBMM dönemi siyasi tartışmaları ve insan kaynağına dair kaleme aldığı bilimsel eserleri erken dönem demokrasi kapasitesini ortaya koymanın yanı sıra resmi ideolojinin temel önermelerini yapı-bozuma uğratması bakımından oldukça önemlidir. Tunçay'ın siyasi tarih alanında oynadığı rolü siyaset bilimi alanında *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları* adlı seri çalışmaları ile Taha Parla üstlenecek; Kemalizmin siyasal söylemini resmi kaynaklara dayandırmak suretiyle eleştirel bir yol açacaktır. Parla'nın ortaya koyduğu tezler Levent Köker, Büşra Ersanlı, Esat Öz, Esra Özyürek, Ahmet İnel, Cengiz Aktar ve Fikret Başkaya gibi farklı düşünce ekollerinden gelen siyaset bilimci/iktisatçı isimler eliyle geliştirilecektir. Eleştirel çalışmaların odaklandığı bir başka husus Tek-Parti döneminde bastırılan İslâmi kimliğin ilerleyen süreç içerisinde yaşadığı politizasyon ve kamusallaşmadır. Nilüfer Göle *Modern Mahrem* adlı çalışmasında "medenileşme projesi" olarak Kemalizm karşısında konumlanan İslamcı kadını, Haldun Gülalp ise *Kimlikler Siyaseti* adlı eserinde Milli Görüş'ün parlamenter tecrübesini ele almak suretiyle ulus-devlet projesinin yaşadığı krizi tahlil edecektir. Kemalist laiklik anlayışı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumu da resmi ideoloji eleştirilerinin merkezi konuları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Nuray Mert'in *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış* ile *İştar Gözaydın'ın Diyanet* isimli çalışmaları ilk akla gelenlerdir. Eleştirel çalışmalar arasında en üretken konulardan birisi de kadın meselesi olmuştur. *Şirin Tekeli'nin Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* adlı eseri üzerinden açtığı yol *Fatmagül Bertay, Serpil Sancar, Deniz Kandiyoti, Serpil Çakır, Yeşim Arat* gibi feminist isimler eliyle derinleştirilecektir. Kemalizmin siyasal anlamda eleştiriye tâbi tutulduğu bir başka husus askeri darbeler ve anayasal tezlerdir. Hikmet Özdemir'in *Asker ve Rejim*, Kurtuluş Kaya- lı'nın *Ordu ve Siyaset*, Serap Yazıcı'nın *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri* ile *Ümit Cizre'nin AP-Ordu ilişkileri ve Muktedirlerin Siyaseti* adlı eserleri ordunun ideolojik ve kurucu rolünü deşifre eden dikkat çekici öncü metinlerdir. Ergun Özbudun'un 1921 Anayasası'ndan 1982 Anayasası'na kadar gelen siyasal bilim argümanları ile bezenmiş teorik ve tarihsel çalışmaları ise birçok anayasa hukuku çalışmasına ilham kaynağı olacaktır. Bir ulus devlet projesi olarak Kemalizmin eleştiriye maruz kaldığı bir diğer vechede de milliyetçilik anlayışıdır. Baskın Oran'ın *Atatürk Milliyetçiliği*, Ahmet Yıldız'ın *Ne Mutlu Türküm Diyebilene* ve Günay Gökso Özdoğan'ın *Turan'dan Bozkurt'a* isimli çalışmaları Kemalist milliyetçilik anlayışına karşı eleştirel yaklaşan önemli metinlerdir.

Farklı siyasi düşünce geleneklerinden gelen akademisyenlerin yanı sıra belli bir süre akademide yer alan, yakın zamana kadar gazetelerde fıkra yazarlığı yapan Etyen Mahçupyan, Ali Bayramoğlu ve Kürşat Bumin gibi entelektüeller de ürettikleri

“demokrat söylem” üzerinden eleştirel metinlere popüler düzlemde katkı vermişlerdir. II. Cumhuriyetçi olarak anılan bu isimler aracılığıyla ortaya atılan argümanlar, Kemalist düşünürler tarafından “numaracı Cumhuriyetçi” olma iması ile karşılaşacaktır.

Doksanlı yıllarda başlayan eleştirel söyleme Kemalist/Atatürkçü düşünürler tarafından “post-Kemalist” “ciddiyetle” karşılık verilememesinin düşünce boyutu nakıs resmi ideolojiyi daha da zayıflattığı ifade edilebilir. Yükselen alternatif siyasi kimlikler karşısında düşünce boyutundan vazgeçmek pahasına popülerleşme ve buna koşut olarak tüm alanın ordu başta olmak üzere bürokratik kurumlara bırakılması doksanlı yıllarda tatmin edici olmakla beraber uzun vadeli olarak Kemalizmin etki gücünü tüketmiştir. AK Parti’nin uzun erimli iktidar tecrübesi içerisinde bürokratik güçler ile olan mücadelesindeki “zaferi” Kemalizmin hegemonik siyasetini sönmüştür ve Atatürkçülük herkesin “meşrebince” kullandığı işlevsel bir anlama dönüşmüştür. Bu noktada, AK Parti’nin sistemin merkezine yolculuğu, resmi ideoloji ile kurduğu popüler bağ ve siyaseti baskılayan tutumu karşısında Kemalizmin hatırlandığı ve örtük düzeyde yeniden devreye sokulmaya çalışıldığı görülmektedir. “Post-post-Kemalizm” başlığı altında yürüyen bu tartışma, öncelikle enerjisini günlük siyasetin sıcaklığından almakta ve AK Parti’nin iktidar yolculuğundaki “başarısının” gerisinde Kemalizme dönük ilmi çalışmalarla bir tür hesaplaşmaya girmekte; Kemalizmin geriletilmesi suretiyle alan açıldığından hareketle faturanın yarısını “mahcup” düzeyde “post Kemalist” çalışmalara diğer yarısını ise büyük bir “heyecanla” AK Parti’nin sağcılığına kesmektedir. “Post-post Kemalist” siyasetin temel önerisi, Kemalizm eleştirisinin yeterli -hatta biraz fazla- düzeyde yapıldığından hareketle bundan sonraki enerjinin AK Parti’ye mesnet teşkil eden sağ geleneğe hasredilmesidir.

SONUÇ YERİNE

İster Kemalizm ister sağ siyasi pratikler olsun Türk siyasetinin temel sorunu, her bir siyasi deneyimin var oluşunu kamu gücüne odaklamasıdır. İçerik ve söylem görünüş itibarıyla değişmekle beraber zihin dünyasının kodları bakımından farklılaşma bir hayli siliktir. Devletin güçlü, aşkın bir anlam dünyasına tekabül ettiği iktidar mücadelesinde siyasi pratikler günün sonunda aynı menzile ulaşmaktadır. Aradaki fark, Kemalizmin kurucu bir mahiyet taşıması sebebiyle kamu otoritesine sahip olarak yola çıkması, sağ siyasi pratiklerin ise hedef olarak kamu gücüne odaklanmasıdır. Kemalizm, toplum ile mesafeli, elitist bir hüviyet olarak yola çıkarken sağ siyasi deneyimler iktidar odaklarında kat ettikleri mesafenin aksine toplumdaki ve toplumun değerlerinden kopma pahasına buyurgan, otoriter, “devletli” bir dile savrulmaktadır. Kemalizmin kuruluş aşamasında sahip olduğu stratejik tutum

karşısında geriye düşen geleneksel odaklar bir “yitik mal” edasıyla tüm güçlerini iktidara odaklayacaktır. Kemalizmin anlaşılması eleştirel çalışmaların bir kenara bırakılması, tüm enerjinin sağ siyasetin kritiğine hasredilmesi ile değil demokratik siyaseti gölgeleyen, toplum ile ilişkiyi kopartan, otokratizme sürüklenen devletçi genlerin analiz edilmesinden geçmektedir. Bu odaklanma hem Kemalizmin hem de sağ siyasetin anlaşılmasına imkan verecektir.